

ПРАОБРАЗНІ ПЕРЕДУМОВИ СТРАТЕГІАЛЬНОГО СВІТОСПРИЙМАННЯ

Вихідною засадою наших міркувань слугує стратегіальний підхід В. О. Моляко щодо розуміння феномену творчого сприймання. Структурно-функціональні особливості стратегіального світосприймання досліджуються крізь призму концепції праобразних передумов його організації та регуляції. Праобрази слугують психічними детермінантами перцептивного конструювання образу світу. Стратегіальне світосприймання, ґрунтоване на інтерсуб'єктивних засадах конструювання образу, розглядається як комплексна система диспозицій.

Ключові слова: праобразні передумови, творче сприймання, праобраз, стратегія, стратегіальне світосприймання, інтерсуб'єктивне сприймання, диспозиція.

Проблематизація розуміння пізнання процесу творчого світосприймання постає сьогодні одним із **актуальних** завдань епістемологічної психології творчості.

Структуровані образи психічного в системі стратегіальної регуляції процесу світосприймання розглядаються нами як праобразні передумови його організації. Зауважимо, такі праобразні передумови слугують глибинними операційно-мотиваційними чинниками перцептивного розуміння реальності в процесі психічної активності людини.

Йтиметься про праобрази як вихідні структуровані форми досвіду, у широкому сенсі, здатні до актуалізації як психічні детермінанти стратегіального світосприймання. Праобрази трактуються як цілісна сукупність (комплексна система) так званих глибинних чинників (операційно-мотиваційних структур), детермінуючих мисленнєві тенденції в процесі перцептивного конструювання образу світу.

Зауважимо, дослідження *праобразних передумов розуміння умови завдання та формування задуму в процесі творчого конструювання образу* ґрунтоване на усталеній, експериментально випробуваній методології, – системно-стратегіальній концепції творчості, розробленої В. О. Моляко [16].

Щодо ефективності стратегіального підходу як наукового, варто нагадати, що він реалізований стосовно вивчення процесу мислення такими дослідниками, як Дж. Брунер, С. М. Василейський, Л. Л. Гурова, В. М. Бондаровська, В. О. Моляко, О. В. Проскура, Т. К. Горобець-Чмут, М. Л. Смульсон та ін. Цей підхід бачиться затребуваним і стосовно вивчення багатьох видів творчої діяльності, причому, на різних вікових рівнях (О. І. Бедлінський, В. О. Моляко, О. Л. Музика, В. В. Рибалка, Н. А. Ваганова, Л. А. Мойсеєнко, Н. І. Череповська, В. М. Чернобровкін, С. В. Шаванов, І. М. Біла, Н. М. Латиш та ін.).

Розвідки структурно-функціональних особливостей *перцептивного конструювання образу світу* полягатимуть насамперед у пошуку психологічних закономірностей актуалізації *праобразних форм психіки людини як вихідних структурованих форм досвіду, у широкому його розумінні.*

Наша увага акцентуватиметься не на констатації наявності праобразів у самому процесі світосприймання або каталогізації праобразних змістів вже у новому перцептивному образі. Запропоноване дослідження має на меті гіпотетично вказати на особливості актуалізації властивостей поєднаних елементів змістових структур праобразів, отже, їхніх структурно-функціональних змістових форм (чуттєвих і раціональних або чуттєво-раціональних), як детермінуючих вже понятійний образ, в момент активації однієї з домінуючих мисленнєвих тенденцій в процесі деталізації та конкретизації насамперед чуттєвої компоненти образу, завдяки осмисленню та уточненню в момент генерації його суб'єктивних сенсів. А також на глибинні регулятивні прийоми як механізми продуктивності процесу сприймання.

Загалом, *праобрази слугують психічними детермінантами перцептивного конструювання образу світу. Праобразні передумови розуміння умов сприймання та формування задуму в процесі творчого конструювання образу* сприяють активізації функції породження нових культурних сенсів, та появі нової інтерпретації суб'єктивного сенсу образу-тексту вже як універсального сенсу, отже, образу-рішення.

Розглядаючи дослідницькі підходи до розуміння категорії образу в психології, зауважимо про їхню різноманітність, неоднозначність та суперечливість у трактуванні понятійної сутності образу вже як категоріальної сутності психологічної науки.

Нагадаймо, ще з середини ХХ сторіччя починається плідне як теоретичне, так і практичне дослідження *поняття образу як феномена психології*. І вперше у психології *категорія образу* з'являється у межах структуралізму. Засновник цього напрямку – Вільгельм Вундт – предметом психології пропонує розглядати структурну єдність головних елементів процесів свідомості. Й методом його дослідження слугує *інтроспекція*, котра має справу безпосередньо з досвідом візуального сприймання респондентом окремих властивостей реальності [3]. В. Вундт не бере до уваги аналіз образів, а виокремлює насамперед такі психічні елементи, як *відчуття й почуття*. Проте, така методологічна основа якраз і дала змогу його учню – Едуарду Тітченеру - зробити образи одним з предметів свого вивчення [20]. На думку представника експериментальної психології Е.Тітченера, *«образи - це елементи ідей, що відтворюють переживання, котрі не мають ніякого відношення до поточного моменту – наприклад ті, що відбуваються у нашій пам'яті»* [20]. Образи наділяються чотирма головними ознаками: якістю, інтенсивністю, тривалістю, індивідуальною особливістю. Таким чином, Е.Тітченер розглядає образи як елементи свідомості, головною участю котрої є репрезентація феноменів внутрішньої реальності (*«спогадів про переживання»*). Науковою заслугою Е. Тітченера є те, що образи у межах психології вперше отримують теоретичне розуміння, й поки ще опосередковано стають об'єктом досліджень.

Саме тоді, незалежно від Е. Тітченера, психічні образи починає вивчати і Френсіс Гальтон. Працюючи над створенням теорії психічної спадковості, він висуває гіпотезу про спадкову схожість процесів уявлення. Для того, щоб довести це, він починає вивчати закони асоціації ідей, основою котрих, на

його думку, є психічні образи. Згодом, деякі принципи вивчення образів, використані Ф.Гальтоном, стали засадничою методологічною основою дослідження образної сфери в межах когнітивного напрямку.

Проте, наймасштабніший науковий розвиток *категорія образу* отримала завдяки психоаналітичному напрямку. Вивчаючи природу несвідомого та його роль у психічному розвитку людини, дослідження психічних образів починає Зігмунд Фройд. Він, як представник психоаналізу, розглядає образи як відтворення у свідомості людини її інстинктів та потягів. Психічні образи, на його думку, тісно взаємодіють не з об'єктивною реальністю, а внутрішнім світом людини, відображаючи його «підводні течії» та колізії [21]. Значення образу як прояву несвідомого досліджуються з допомогою методу вільних асоціацій та аналізу сновидінь, де робота з образами є головним способом, і власне єдиною змогою віднайти прояви несвідомого у психічному житті індивіда. З. Фройд, «розташовуючи» образи між свідомим і несвідомим, як окремими психічними системами, тим самим, продовжує ідею, що «...образ – це міст між обома парами протилежностей...». У психоаналізі категорія образу слугує так званим транслятором викривлених реалій дійсності, актуалізованих у внутрішньому (несвідомому) світі людини [21].

Зазначимо, дослідження *категорії образу* надалі продовжується Карлом Густавом Юнгом [22]. Якщо З. Фройд розглядає образи як психічні копії інстинктів і потягів, то К.Г. Юнг – як первинні активні феномени душевного життя. Згідно з ідеями К. Г. Юнга, спонтанна здатність психіки конструювати образи дає людині змогу переживання реальності, позаяк «ми безпосередньо живемо у світі образів» [22]. Образ, за К.Г. Юнгом, – не лише репрезентація, проте феномен, що виконує активну, конструюючу функцію. Обов'язково зауважимо, що аналіз категорії образу у К. Г. Юнга безпосередньо ідентифікується з *ключовим поняттям архетипу*. Зазначимо, ще класик міфокритики Є. М. Мелетинський універсалізує значення поняття архетипу, частково полемізуючи з К. Г. Юнгом. Він визначає «*архетипи*» як «*первинні схеми образів та сюжетів, що склали деякий вихідний фон літературної мови, у найширшому сенсі*», й демонструє наявність таких первинних схем в окремих літературних творах, зокрема ХХ сторіччя. Принципово важливо, що Є.М. Мелетинський, відшуковуючи зв'язок архетипів-образів з архетипними сюжетами, архетипними подіями, таким чином, опосередковано зачіпає проблематику наративу та проблему архаїчної побудови детермінації подій [13].

Ще варто зазначити, що у першій половині минулого сторіччя особлива увага приділялася дослідженню *категорії образу* й гештальт-психологами (М.Вертгеймером, К.Дункером, В.Келером та ін.). Основним постулатом цієї школи було те, що цілісний образ – гештальт – виникає не шляхом синтезу, а одразу як цілісний. Сам гештальт тлумачиться як функціональний, тобто як деяка структура, котрій притаманна функція, а мислення – як діяльність по чергового переструктурування, й триває аж до знаходження необхідного щодо ситуації гештальта (структури), що й було названо «інсайтом» або «осаянням».

Зазначимо, ще однією з вихідних концепцій моделювання процесу світосприймання слугує сьогодні і теорія образу світу О.М. Леонтьєва, розроб-

лена крізь призму діяльнісної парадигми (Л.С. Виготський, С.Л. Рубінштейн, О.М. Леонтьєв, В.П. Зінченко, О.Г. Асмолов та ін.).

Зауважимо, до дослідження проблематики образу ще долучаються такі вчені-психологи, як П.Я. Гальперин, Б.Г. Ананьєв, Н.А. Бернштейн, В.О. Моляко, Л.М. Веккер, С.Д. Смирнов та ін. Як зазначалося вище, аналізуючи образ в контексті категорії свідомості, О.М. Леонтьєв виокремлює його активну діяльнісну функцію як домінуючу властивість образу [9]. Продовжуючи таку думку, П.Я. Гальперин вважає, що образи слугують обов'язковою умовою для переходу до неавтоматичного (тобто, усвідомленого) реагування, й завдяки яким, навколишній світ стає ареною потенційних дій [4].

Розробка поняття «*образ світу*» продовжується С.Д. Смирновим. Образ світу він розуміє як деяку сукупність або впорядковану систему знань людини про світ, про себе, про інших. А така система детермінується будь-яким зовнішнім впливом. За С.Д. Смирновим, *образ*, у функціональному спектрі, передує дії, є уявленням про кінцевий результат та наступні дії, спрямовані на досягнення мети [19].

Теоретичні та експериментальні дослідження перцептивної діяльності з'ясовують існування механізмів, що могли б забезпечити сприймання об'єкта завдяки зустрічній актуалізації структур досвіду, еталонів, категорій (А.В. Запорожець, Дж. Брунер, Е.Ю. Артем'єва, В.П. Зінченко, Б.М. Величковський, Г.Г. Вучетич, У. Найсер, М.С. Шехтер). Ось чому, ще актуальним бачиться вивчення *праобразу* з точки зору його структурної поліфункціональності, цілісної єдності різноманітних форм, ґрунтованих на чуттєвості та чуттєвій раціональності (візуальних, вербальних, семантичних), як його вихідних форм, представлених у суб'єктивному досвіді індивіда.

Отже, тепер назріла нагода зазначити, що особливо актуальною в контексті нашої проблематики дослідження, є проблематика вивчення сенсорно-перцептивних образів, отриманих в процесі сприймання (О.М. Леонтьєв, Б.Г. Ананьєв, Б.Ф. Ломов, Л.М. Веккер та ін.). Таким чином, головна характеристика сенсорно-перцептивного відтворення полягає в тому, що воно виникає при безпосередньому впливові предметів та їхніх властивостей на органи чуттів людини й реалізується у реальному часовому масштабі [2]. Зокрема, на думку радянського психолога Б.Ф. Ломова, відтворення образу у психічному просторі відбувається завдяки просторової розгортки часової послідовності сприймання елементів предмета [10; 11; 12]. При цьому, часові компоненти – тривалість і послідовність – переходять у просторові – довжину і площу.

А за І.М. Сеченовим, формуючий сенсорно-перцептивний образ виступає як нав'язаний нашому розуму зовні [17; 18]. Позаяк перцептивний образ виникає завдяки безпосередньому впливові подразнювача на органи чуттів, то він іменується «чуттєвим образом» [17; 18].

А на думку В.О. Моляко, сприймання (перцептивний образ) – це цілісний когнітивний процес, в якому фіксується, оцінюється й інтерпретується об'єктивна реальність у різних модифікаціях, результатом чого є побудова (конструювання) конкретного перцептивного образу: процеси сприймання починаються з активізації оперативних і глибинних структур, функціонування

ланцюгу *праобраз-прообраз-образ-орієнтир* [14, с. 7-16]. Де праобраз він порівнює з образно-понятійним «ліхтариком», котрий освітлює близькі асоціативно ще найближчі поля, та сприяє вивільненню з них найадекватнішого вже достатньо конкретного (на думку суб'єкта, що сприймає) праобразу поки ще гіпотетичного впізнавання, визнання, декодування нового об'єкта [15, с. 7-19].

Зауважимо, щодо сучасних вітчизняних джерел, поняття образу розглядається у таких аспектах: образ як регулятор процесу діяльності (О.М. Леонтьєв, Б.Г. Ананьєв, В.П. Серкін), зокрема, образ як регулятор діяльності людини-оператора у звичайних і нестандартних ситуаціях (Н.Д. Завалова, Б.Ф. Ломов, В.О. Пономаренко); образ як орієнтир-провідник головної ідеї в процесі конструкторської діяльності (В.О. Моляко); образ, що у функціональному спектрі передують дії, як уявлення про кінцевий результат, наступні дії, спрямовані на досягнення мети (С.Д. Смирнов).

Отже, ми зобов'язані вищезгаданим підходам як узагальнюючим, так і концептуально обумовленим. Наприклад, у межах психоаналітичного напрямку образ вперше стає предметом глибинних теоретичних міркувань. Представники когнітивістського підходу аналізують мисленнєві образи в контексті фундаментального для цього напрямку питання щодо принципів та механізмів збереження й відтворення інформації в пам'яті. Згідно з цією точкою зору, праобраз може розумітися як своєрідний універсальний психічний код збереження інформації.

Вочевидь актуальною бачиться й проблематика конструктивізму в контексті розвідок феномена образу (конструктивна епістемологія (зокрема, епістемологія креативності) О.М. Князевої [8], творча конструкторологія В.О. Моляко) [16].

Таким чином, аналіз наукової літератури показав існування чималої кількості дефініцій поняття образу, що неминуче свідчить про його багатоаспектність. Проте, це лише окремішно розкриває психічну сутність образу, позаяк не з'ясовує головного, на наш погляд, і насамперед: не завжди беруться до уваги зокрема мисленнєві тенденції як передумови його виникнення і формування в процесі дослідження образу, не вивчаються джерела цих передумов, тим паче, витоки самих джерел.

Отже, варто ще раз зосередитися й зазначити, що не випадково однією з вихідних засад наших міркувань слугує думка В.О. Моляко щодо стратегії як психологічного регулятора, котра не містить детального плану, не є методом або способом вирішення завдання, а бачиться індивідуалізованою мисленнєвою тенденцією особистості, проявом її психологічної готовності до дії, діяльності, взаємодії тощо [16]. Нагадаймо, сутність стратегіального підходу, розробленого В.О. Моляко, полягає у п'ятисхдинковій моделі організації творчого процесу (системний тренінг КАРУС, за В.О. Моляко) [16]. Отже, система КАРУС, як класична методика, ґрунтована на конкретному вивченні процесу конструкторської творчості, її циклів, а також стратегій та тактик, використуваних у діяльності конструкторів [16]. Тому, саме за такими, віднайденими в процесі дослідження конструкторської діяльності, головними її стратегіями, й отримала система назву – КАРУС (аббревіатура найменувань стратегій) [16].

1. КОМБІНУВАННЯ (стратегія, спрямована на здійснення комбінаторних дій) здійснюється на основі аналогізування, й неминуче через зміну теоретичних настанов.

2. АНАЛОГІЗУВАННЯ (стратегія, спрямована на пошук аналогів). Її роль полягає у віднайденні подібності між структурами, функціями якихось двох відмінних об'єктів (образів). На основі встановлення такої подібності переносимо чинну структуру, функцію у нове рішення. Виокремлюються повні аналогії (абсолютне співпадання структури або функції), значні аналогії (переважаюче співпадання, й використання структури або функції у новому рішенні) та фрагментарні аналогії (подібність або часткова подібність елементів (функцій) обох об'єктів (образів), та їхнє використання у новому рішенні). Згодом, виокремлюються близькі аналоги (порівняння однотипних предметів (образів), віддалені аналоги (порівняння різнотипних предметів (образів), залежно від того, до якого класу вони належать), дуже віддалені аналоги (порівняння абсолютно різних предметів (образів), причому, як структурно, так і функціонально). Зауважуємо, що стратегія пошуку аналогів може переплітатися з іншими стратегіями (комбінування, реконструювання і т.д.).

3. РЕКОНСТРУЮВАННЯ (стратегія реконструктивних дій) здійснюється також на основі аналогізування, й неминуче через зміну теоретичних настанов.

4. УНІВЕРСАЛЬНИЙ ПІДХІД (рівномірне гармонійне поєднання вищезазначених дій). Застосування універсальної стратегії ґрунтується на одно-стайному або ж почерговому використанні трьох попередніх стратегій – аналогізування, комбінування, реконструювання.

5. СТРАТЕГІЯ ВИПАДКОВИХ ПІДСТАНОВОК (або стратегія «спроб» і «помилки»). Пошук виходу з «глухого кута» шляхом «мозкового штурму». Фіксуються та використовуються усі можливі уявні варіанти випадкових образів у рішенні завдання. (Для детального ознайомлення з тренінговою методикою КАРУС - див. «Творческая конструктология (пролегомены)» – автор В.А. Моляко) [16].

Наприклад, стратегія пошуку аналогів, в основі котрої механізм еталонування, ґрунтується на пошуку еталонів з попереднього досвіду. Ці еталони можуть збігатися з об'єктом розуміння. У цьому випадку йтиметься про впізнавання і пригадування. В інших випадках, еталони суб'єкта можуть мати ознаки, якості, властивості, подібні до об'єкта розуміння. У такому випадку йтиметься про більш або менш віддалені аналогії.

Складнішою є стратегія комбінування. Вона полягає в тому, що суб'єкт або зіставляє складові частини завдання, або конструює складові різних елементів знань та попереднього досвіду. Особливо виразно ця стратегія проявляється у вирішенні неординарних проблем, розв'язання яких вимагає, головним чином, перекомбінування, отже реконструювання складових елементів вихідної умови проблеми, завдяки домінуючій стратегіальній дії як мисленневої тенденції, детермінованої минулим досвідом.

Разом з тим, зазначається, що стратегії пошуку аналогів та комбінування не завжди здатні забезпечити успішність процесу перцептивного конс-

труювання образу. У ситуації, коли є здатність використати інший спосіб як чинний засіб процесу сприймання, подивитися на неї з іншого боку, відмовитися від попереднього інколи як гальмуючого, тоді йтиметься про використання суб'єктом стратегії реконструювання.

Універсальна стратегія дає змогу відмовлятися від стереотипів у процесі розуміння, отже, перцептивного конструювання образу, і припускає використання наведених вище стратегій у згорнутому вигляді.

Досліджуючи праобразні передумови як критерії розуміння процесу актуалізації неусвідомлюваних компонентів як глибинних механізмів проявів несвідомого в процесі стратегіального світосприймання, надаємо значення ще й стратегіальній мисленнєвій тенденції підстановок як особливій дії, здатної активувати насамперед роботу несвідомого в процесі спонтанного конструювання образу.

Таким чином, зауважимо, в процесі перцептивного конструювання образу необхідно зважати на передумови несвідомого вибору стратегії, що є немало значущим у процесі стратегіального світосприймання. Передумовами неусвідомлюваних дій як мисленнєвих тенденцій психіки слугуватимуть праобразні передумови як психічні детермінанти таких тенденцій. Праобрази завжди слугуватимуть тим структурно-функціональним психічним фундаментом таких праобразних передумов мисленнєвої активності. Отже, праобразними передумовами стратегіальної організації та регуляції процесу перцептивного конструювання образу світу є вихідні комплексно структуровані форми досвіду (праобрази), у широкому його розумінні.

Тепер спробуємо гіпотетично представити структурне наповнення праобразу. Праобразна сутність, як всюдисуща глибинна психічна сутність, на наш погляд, здатна до детермінації завдяки, так званого, «матричного принципу сполучення психічних функцій, який лежить в основі структурування психічного» [7, с. 3-20]. Тому, завжди актуальним залишатиметься питання щодо структурного її оформлення, так званого, «матеріального» наповнення. Інваріантне наповнення праобразу, структуруючий його чинник (психічний матеріал), зазвичай реалізує себе через контекстуальне його використання. Інваріантом праобразу (або його структуруючим чинником) бачаться як сконцентровані унікальні скупчення (згустки) психічної енергії, що виникають як різноманітні несвідомі прояви – «оживаючі фрагменти психіки», – так і поодинокі (подекуди, чуттєво-раціональні) форми структуруючих елементів праобразу. Зокрема, це можуть бути різноманітні інсайтні прояви психічного, позбавлені усілякої контекстуальної детермінації, позаяк є спонтанними психічними актами. Виникають вони у процесі мислення через актуалізацію таких образів як усталених вихідних структурованих форм прадосвіду, і переважно завдяки актуалізації домінуючого праобразу (як патерну). Отже, можуть, як культивуватися в ньому (як прадавній психічний матеріал), так і «виринаєти» з нього (як прадавній психічний матеріал), а в момент своєї миттєвості (спонтанного прояву) набирати нової форми вже як нового образу. А щодо інсайту, він локалізується поза межами свідомості, тому не може бути окремим видом мислення, а навпаки, – таким феноменом, як миттєве несві-

доме проникнення у глибинну сутність чогось. Отже, здатен культивувати прадавній духовний досвід, позаяк у структурі інсайту ніяких обмежуючих операцій не існує. Інсайт, – це щось раптове, і також видається як таке, що ніби не витікає з минулого досвіду розуміння чогось. Але, згідно з його сутнісною характеристикою, – це саме такий психічний феномен (унікальний фрагмент психіки), який, як поза межами досвіду, так і в структурі досвіду як прадосвіду. Позаяк завжди «виринає» з усталеного, емоційно-детермінованого, образу: і як рецесивний, так і креативний їх прояви. На жаль, формула інсайту недосяжна. Хоча відомо, що інсайт не здатен деформувати емоції. Емоції є лише стимулюючими його передумовами [1, с. 168-172]. Проте, як відомо, що неструктуровані емоції досить часто деструктивно трансформують процес мислення, перешкоджаючи, таким чином, самому процесу перцептивного конструювання образу світу. Спостерігатимемо миттєве осягнення подій, ситуацій саме через такі різноманітні «прозріння». Згодом, несвідома їх репрезентація у діях як вчинках, діяльності.

Таким чином, актуалізація праобразу як глибинного стратегіального механізму процесу сприймання слугує детермінуючою передумовою його організації та реалізації. Адже, функціональна сутність мисленнєвої стратегії, як оригінального психічного утворення, полягатиме як в усвідомлюваній, так і неусвідомлюваній готовності людини до дії. Тому, гіпотетично *праобраз зосереджується в структурі передуючого розуміння, і складає основу інтерсуб'єктивності. Інтерсуб'єктивний фон підтверджується реальністю. Отже, гіпотетично інтерсуб'єктивність слугуватиме чинником продуктивної організації та регуляції стратегіального світосприймання, сприятиме успішному досягненню перцептивного конструювання образу світу.* Таким чином, зазначимо, важливим є передбачення результату, що сприяв би *стратегіальному світосприйманню як інтерсуб'єктивному.* Нагадаймо, що саме *поняття інтерсуб'єктивності* отримало концептуальну розробку ще у феноменології Едмунда Гуссерля, видатного учня Brentano Франца, – провісника феноменології. Інтерсуб'єктивність розумілася Гуссерлем як структура суб'єкта, в якій його Я дотикається до досвіду Іншого [5; 6, с. 282-297].

Стратегіальне світосприймання, ґрунтоване на інтерсуб'єктивних засадах перцептивного конструювання образу світу, має універсальну здатність до творчої активності, та розуміється як комплексна система диспозицій.

Нагадаймо, що сам термін «диспозиція» у вітчизняній науці вживається переважно для позначення усвідомлюваної готовності особистості до оцінки ситуації та поведінки, обумовленої її попереднім досвідом (за В.О. Ядовим) [23]. Актуальною є думка щодо достатньо усталеної готовності як схильності (пре-диспозиції) особистості до чітко визначеної послідовності поведінкових актів. Власне змістове наповнення поняття «диспозиція» у такому прочитанні чітко резонує тій психологічній реальності, котра характеризується терміном «неусвідомлюване настановлення» (за Д.М. Узнадзе), стратегіальне світосприймання (за В.О. Моляко) [14, с. 7-16].

Структура настановлення – потенційна структура діяльності суб'єкта, здатна до об'єднуючої функції усіх видів настановлень, за Д.М. Узнадзе. Ор-

ганізована як структурована сукупність різноманітних форм досвіду особистості сприятиме прояву цілісного настановлення як усталеної структури (у нашому прочитанні така структура – це стратегіальна диспозиція, спрямована на організацію та регуляцію будь-якої дії). Адже структуровані форми досвіду особистості об'єднані глибинною структурою її дії на засадах інтерсуб'єктивності як чинника стратегіального світосприймання. Зауважимо, йдеться про стратегіальну диспозицію особистості як уніфікований комплекс диспозицій (синтетичну готовність до сприймання).

Інтерсуб'єктивне сприймання — це організована система психічної активності людини, котра взаємодіє зі світом як його органічна цілісність. Така взаємодія неможлива без творчо-мисленнєвого пошуку конструювання образу, стимулювання так званого творчого імпульсу, котрий активізував би позитивний емоційний стан, а останній породжував би позитивне переживання в процесі перцептивного конструювання образу світу.

Таким чином, на засадах вищезазначених особливостей регуляції органічної єдності людини зі світом, спостерігатимемо не лише сам процес конструювання образу, який визначатиме сутність цієї єдності, але і як вибудовуватиметься єдність Вищих предметів метафізичного пізнання як ціннісних елементів внутрішнього духовного досвіду людини (Доброчинності, Моральної Досконалості, Блага, Істини, Краси, Добра, Єдиного як спільного загального Абсолюту тощо), що конституюватиметься її психічними проявами як провісниками праобразних передумов організації стратегіального світосприймання. Спостерігатимемо як вибудовуватиметься єдність Вищих предметів і з «предметами» соціальної реальності, котрі також будуть конституюватися досвідом людини не лише як носієм Вищих загальнолюдських цінностей, але і як її окремим індивідуальним (глибинним) змістом, так і соціальними ознаками, отже, детермінованими як зовнішніми, так і внутрішніми характеристиками тощо.

Отже, процес мисленнєвого пошуку перцептивного конструювання образу світу організовується і реалізовується таким регулятором, як стратегія, операційно-мотиваційним чинником котрої слугує праобраз як структурно-функціональна детермінанта усього процесу.

Проте, досить важливо пам'ятати, щоб глибинні нюанси мисленнєвого пошуку конструювання образу не накладалася на вибір (свідомий/несвідомий) етичних засобів регуляції стратегіального світосприймання. Насамперед, щоб запобігти регресії як деструктивному способу функціонування психіки загалом, за необхідності, вчасно зупинити її. А це пов'язано як відомого з такими психічними феноменами, як страх, невпевненість, недовіра, котрі відіграють деструктивну роль в процесі активації інтерсуб'єктивного сприймання, й насамперед, як елементи так званої «психодинамічної діагностики», та слугують інтуїтивним критерієм актуалізації мисленнєвої тенденції. У випадку такого порушення, виникатиме безвихідь, перешкода на шляху адекватного і точного перцептивного конструювання образу світу.

Таким чином, інтерсуб'єктивність як архетип цілісності бачиться так званою праобразною передумовою організації та регуляції стратегіального

світосприймання. Отже, може слугувати визначальним критерієм його ефективності та продуктивності. Таким чином, інтерсуб'єктивність гіпотетично вважатимемо глибинним чинником диспозиційних регуляцій в процесі перцептивного конструювання образу світу. Отже, ось чому, ми не мали на меті говорити про когнітивні параметри праобразу. Авторське трактування праобразів як структурованих форм досвіду потребує концептуального його осмислення як категоріального доповнення до наукового термінологічного апарату психології творчості. Ось чому ще не йшлося про специфічні особливості опредметнення («оживляння») психічного в його праобразних проявах. А говорилося, і насамперед, про особливості актуалізації властивостей поєднаних елементів змістових структур праобразної сутності як «динамічний прадосвід» людини в процесі перцептивного конструювання образу світу, та особливості структурно-функціональних змістових (чуттєвих і раціональних або чуттєво-раціональних) форм праобразу, як детермінуючих вже понятійний образ, в момент активації однієї з домінуючих мисленнєвих тенденцій в процесі деталізації та конкретизації насамперед чуттєвої його компоненти, завдяки осмисленню та уточненню в момент генерації суб'єктивних сенсів образу. Отже, йшлося про праобразну сутність як окремий цілісний глибинний функціональний шар змістових проявів несвідомого в процесі сприймання.

Таким чином, стратегіальне світосприймання, ґрунтоване на інтерсуб'єктивних засадах перцептивного конструювання образу світу, має універсальну здатність до активності як комплексна система диспозицій, детермінована праобразними передумовами.

Такі психічні стани, що актуалізують свої визначені елементи як структуровані компоненти досвіду, виконують об'єднуючу як інтегруючу функцію, спрямовуючи процес стратегіального світосприймання в інтерсуб'єктивне русло. Інтерсуб'єктивність як чинник регуляції стратегіального світосприймання дозволяє структурам психічного як смисловим елементам ментального контролювати свою власну функціональну структуру (структуру кожного окремого стану як органічну психічну цілісність), і залишатися при цьому фундаментальною основою їхньої диференціації в структурі самих диспозицій.

У нашому контексті розвідок, праобраз слугує психічною детермінантою стратегіального світосприймання та полегшує побудову асоціативних зв'язків, впорядковуючи інформацію, що зберігається в пам'яті. Отже, в процесі перцептивного конструювання образу, праобраз як вихідна структурована форма досвіду, у широкому його розумінні, здатен до детермінації актуалізованої стратегії як домінуючої мисленнєвої тенденції в процесі стратегіального світосприймання.

І не забуваймо, що для ґрунтовного вивчення передумов сприймання в контексті стратегіального підходу, завжди необхідно брати до уваги (ми зобов'язані вищезгаданій методології В.О. Моляко як узагальнюючій, так і концептуально обумовленій) як чуттєву форму відображення об'єктивного світу в свідомості людини, так і чуттєву компоненту раціональної форми відображення світу, причому, як обидві структурно-функціональні взаємно обумовлені форми актуалізації праобразу в процесі перцептивного констру-

ювання образу. Адже, лише їхня обопільна участь у стратегіальній організації світосприймання є тією неминучою участю, й насамперед завдяки осмисленню та уточненню в процесі деталізації і конкретизації чуттєвої компоненти раціональної форми понятійного образу. Й неминуче, через пошук та віднайдення так званого декодованого об'єкта як адекватного аналога. Проте, як з допомогою згорнутої мисленнєвої дії аналогізування (інтуїтивно), так і комбінованим раціонально-інтуїтивним способом. Таким чином, мисленнєвий пошук оригінального еквівалента майбутнього образу в процесі перцептивного конструювання образу світу, отже, його породження та розуміння, детермінується праобразами як вихідними структурованими формами досвіду, у широкому його розумінні. Причому, праобразні передумови стратегіального світосприймання мають здатність до активізації вищої психічної функції – інтуїції, участь якої полягатиме у змістовому наповненні праобразу, що актуалізуватиметься завдяки генерації суб'єктивних сенсів, які через аналіз і синтез породжують взаємодію похідних утворень (модифікованих образів), здатних до нової смислової репрезентації конкретного образу вже як цілісного структурованого образу світу.

Висновки. Отже, процес праобразної детермінації мисленнєвих стратегій можна спробувати гіпотетично виразити з допомогою формули:

ПРАОБРАЗ (асоціативний аналог в структурі передуючого розуміння) – МОДИФІКОВАНИЙ ОБРАЗ (генерація суб'єктивних сенсів, на основі домінуючої мисленнєвої тенденції, детермінованої вихідним змістом праобразу) – ПЕРЦЕПТИВНИЙ ОБРАЗ (спонтанний акт психічного моделювання репрезентативних сенсів у конкретний образ цілісного розуміння як результат перцептивної діяльності).

Таким чином, праобрази слугують вихідними структурованими формами досвіду, здатними активізувати інтуїцію, детермінуючи стратегіальні тенденції, що спрямовують потік мисленнєвого пошуку у спонтанне, прискорене, проте, адекватне і точне, отже, достовірне конструювання образу світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Боровицька О. М.* Інсайт у структурі Самості (на матеріалах дослідження дитячих малюнків) / О. М. Боровицька // Література. Діти. Час: матеріали міжнародного симпозіуму 1-5 червня 2011 р., м. Львів. Вісник Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва. Випуск 2. – Тернопіль, 2012. – С. 168-172.
2. *Веккер Л. М.* Психика и реальность: единая теория психических процессов / Л.М. Веккер. – М., 1998.
3. *Вундт В.* Введение в психологию / В. Вундт. – Издательство: КомКнига, 2001. – 167 с.
4. *Гальперин П.Я.* Введение в психологию / П.Я. Гальперин. – М., 2008. – 275 с.
5. *Гуссерль Э.* Кризис европейских наук и трансцендентальная феноменология. Введение в феноменологическую философию / Э. Гуссерль // Вопросы философии. – № 7.– 1992.
6. *Гуссерль Э.* Логические исследования. Т.2. 4.1. Исследования по феноменологии и теории познания. Исследование V. Об интенциональных переживаниях и их «содержаниях» / Э. Гуссерль // Проблемы онтологии в современной буржуазной философии. – Рига, 1988. – С. 282-297.

7. Донченко О. А. Феномен містичної співпричетності як психоінстинктивний чинник групового структурування / О. А. Донченко // Соціальна психологія. Український науковий журнал. – № 4 (36). – К., 2009. – С. 3-20.
8. Князева Е. Н. Кибернетические истоки конструктивистской эпистемологии / Е.Н. Князева // Когнитивный подход. Философия, когнитивная наука, когнитивные дисциплины. – М., 2008.
9. Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения : В 2 т. – Т. 2. / А.Н. Леонтьев. – М., 1983.
10. Ломов Б. Ф. О системной детерминации психических явлений и поведения / Б.Ф. Ломов // Принципы системности в психологических исследованиях. – М., 1972. – 224 с.
11. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б.Ф. Ломов. – М., 1984. – 444 с.
12. Ломов Б. Ф. Психическая регуляция деятельности / Б.Ф. Ломов // Избранные труды / Под общей ред. Барабанщикова В.А., Журавлёва А.Л., Кольцова В.А. – М., 2006. – 624 с.
13. Мелетинский Е. М. Поэтика мифа / Е.М. Мелетинский. – М., 2000. – 407 с.
14. Моляко В. О. Вихідні передумови побудови концепції творчого сприймання (рос.) / В. О. Моляко // Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України: у 12 томах / За ред. В.О. Моляко. – Т. XII. Проблеми психології творчості. – Вип. 8. – Житомир, 2009. – С. 7-16.
15. Моляко В. О. Проблема функціонування творчого сприймання в умовах надлишку інформації різної модальності та значимості (рос.) / В. О. Моляко // Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України: У 12 томах / За ред. В.О. Моляко. – Том XII. Психологія творчості. – Вип. 16. – К., 2013. – С. 7-19.
16. Моляко В. А. Творческая конструкторология (пролегомены) / В.А. Моляко. – К., 2007. – 388 с.
17. Сеченов И. М. Избранные философские и психологические произведения / И.М. Сеченов. – М., 1947. – 353 с.
18. Сеченов И. М. Рефлексы головного мозга. – М., 1961 / И. М. Сеченов. – Режим доступу до ресурсу: <http://psychlib.ru/mgppu/Spo-001/Spo-001.htm>
19. Смирнов С. Д. Психология образа: проблема активности психического отражения / С.Д. Смирнов. – М., 1985.
20. Титченер Э. Б. Очерки психологии. – СПб., 1898 / Э. Б. Титченер. – Режим доступу до ресурсу: zipsites.ru/psy/psylib/info.php...
21. Фрейд З. Психология бессознательного / З. Фрейд. – СПб., 2007. – 400 с.
22. Юнг К. Г. Проблемы души нашего времени / К.Г. Юнг. – СПб., 2002. – 352с.
23. Ядов В. А. О диспозиционной регуляции социального поведения личности / В.А. Ядов // Методологические проблемы социальной психологии. – М., 1975. – 369 с.

Боровицька Е. Н. ПРАОБРАЗНЫЕ ПРЕДПОСЫЛКИ СТРАТЕГИАЛЬНОГО МИРОВОСПРИЯТИЯ

Исходной точкой наших рассуждений служит стратегийный поход В.А. Моляко относительно понимания феномена творческого восприятия. Структурно-функциональные особенности стратегийного мировосприятия исследуются сквозь призму концепции праобразных предпосылок его организации и регуляции. Праобразы служат психическими детерминантами перцептивного конструирования образа мира. Стратегийное мировосприятие, зиждущееся на интересубъективных началах конструирования образа, рассматривается как комплексная система диспозиций.

Ключевые слова: *праобразные предпосылки, творческое восприятие, праобраз, стратегия, стратегическое мировосприятие, интерсубъективное восприятие, диспозиция.*

Borovytska O. M. PRE-IMAGE PREREQUISITES FOR THE STRATEGIC PERCEPTION OF THE WORLD

The strategic approach by V. O. Molyako on the understanding of the phenomenon of creative perception is the main source of the following ideas. Structural and functional features of the strategic perception of the world are investigated through the prism of the conception of pre-image prerequisites its organization and regulation. Pre-images serve as determinants of perceptive construction of the world's image. The strategic perception of the world is based on the intersubjective footing of the construction of the image, it is regarded as a complex system of dispositions.

Keywords: *pre-image prerequisites, creative perception, pre-image, strategy, strategic perception of the world, intersubjective perception, disposition.*

УДК 159.92

Н. А. Ваганова (м. Київ)

ПСИХОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СПРИЙМАННЯ СТАРШИМИ ДОШКІЛЬНИКАМИ ХУДОЖНІХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СТРУКТУР

У статті представлено результати експериментального дослідження психологічних особливостей творчого сприймання старшими дошкільниками художніх інформаційних структур (малюнків, репродукцій картин, ілюстрацій).

Ключові слова: *творче сприймання, перцептивний розвиток, художні інформаційні структури, нова інформація, старший дошкільний вік.*

Постановка проблеми. Важливою ідеєю сучасних досліджень в області перцептивного розвитку дітей є оцінка дослідниками нових когнітивних можливостей, зокрема в пізнавальній активності дітей, конструктивності їх мислення, готовності до навчання. Дитина не є *tabula rasa*, яка пасивно і без розбору відображає все, що її оточує. Так, Флейвелл (Flavell, 1992), досліджуючи когнітивний розвиток дітей, вважає що когнітивні структури і стратегії переробки дозволяють дітям відбирати те, що для них значимо, відображати і перетворювати відібране за вже наявними у них когнітивними процедурами [11]. Саме когнітивні структури визначають, з одного боку, що дитина виділяє в середовищі (до чого акомодується), з іншого – як це асимілюється (інтерпретується). Перцептивний процес розглядається в двох взаємопов'язаних аспектах: 1) як рух перцептивного аналізу, синтезу, узагальнення та інтерпретації; 2) як становлення самого перцептивного образу – перцептогенез [1]. Обидва аспекти передбачають єдність операційної та змістовної сторони сприймання, а також внутрішній взаємозв'язок його актів і стадій.

Метою нашого дослідження є вивчення та аналіз психологічних особливостей сприймання дошкільниками художніх інформаційних структур. Виходячи із положень концепції творчого сприймання В. О. Моляко [9], ми вважаємо за можливе припустити, що в старшому дошкільному віці вже досить виразно виявляються у дітей тенденції до творчого сприймання нових